

dr hab. Bolesław Sprengel prof. UMK
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Wydział Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie
Katedra Bezpieczeństwa Wewnętrznego

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr inż. Macieja Fijałki, *Żandarmeria Wojskowa w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego Polski w latach 1989-2014* przygotowanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Andrzeja Żebrowskiego, na Wydziale Politologii Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Kraków 2019, ss. 385 (wydruk komputerowy).

Żandarmeria Wojskowa należy do najważniejszych służb policyjnych. Interesują się nią prawnicy, badacze bezpieczeństwa wewnętrznego, historycy i oczywiście politolodzy. Mimo jej sięgającej początków XIX w. tradycji, nadal wiele problemów szczegółowych wymaga dalszych wnikliwych studiów. Praca doktorska Macieja Fijałka wpisuje się w te badania, a nawet można stwierdzić, że dotyczy spraw fundamentalnych.

Pan Maciej Fijałka jest bardzo dobrze przygotowany do twórczego badania tej problematyce. Po ukończeniu studiów inżynierskich i magisterskich z zakresu budowy maszyn na Wydziale Mechanicznym ukończył studia podyplomowe w Instytucie Nauk o Wychowaniu na Akademii Pedagogicznej im. KEN w Krakowie na specjalności „profilaktyka społeczna i prewencja kryminalna”, a następnie studia doktoranckie na Wydziale Politologicznym tej uczelni. Ma kilkunastoletni staż służby w Żandarmerii Wojskowej. Jest ppłk. WP. Opublikował dwa artykuły w punktowanych czasopismach naukowych nt. *Żandarmeria Wojskowa w świetle perspektywy prawnej przeciwdziałania przemocy domowej* oraz *Rola klas mundurowych na przykładzie działalności profilaktycznej prowadzonej przez Żandarmerię Wojskową*. Brał udział w dwóch międzynarodowych konferencjach naukowych, z referatami na inne związane z problematyką polityki bezpieczeństwa problemy. Uczestniczył w organizacji konferencji naukowych i popularnonaukowych. Jest też autorem trzech opublikowanych i jednego przygotowywanego do druku rozdziałów monografii z zakresu nauk o polityce. Jest autorem ponad 10 artykułów dotyczących szeroko rozumianej problematyki polityki bezpieczeń-

stwa opublikowanych w renomowanych periodykach wojskowych. Posiada kilkunastoletnie doświadczenie w pracy dydaktycznej na poziomie szkół wyższych.

W recenzowanej pracy doktorskiej trafnie sformułował problemy badawcze. Wskazane przez niego cele badawcze są wykonalne i spójne, tworząc kompatybilną całość. Należy zgodzić się z hipotezą Autora w sprawie roli odgrywanej przez Żandarmerię Wojskową w ochronie bezpieczeństwa wewnętrznego, chociaż dla przejrzystości warto by wyodrębnić zadania, które realizując odgrywa rolę wiodącą, od tych, w które angażuje się subsydiarnie. Wszystkie te zagadnienia warsztatowe zostały dokładnie omówione we wstępie do pracy doktorskiej. Szkoda że wskazując na podstawowe pracy z zakresu metodologii Autor skupił się badaczach zajmujących się pedagogiką, a nieco po macoszemu potraktował politologów. Godne odrębnego odnotowania jest natomiast ostatnie zdanie wstępu, w którym Autor zastrzega, że przedmiotem rozważań są wyłącznie jawne aspekty badanych problemów, a pominięto znane mu treści niejawne. Tym samym Doktorant wskazuje na samoograniczenie się, które musi uszanować także recenzent.

Rozdział pierwszy poświęcony jest przemianom „ustrojowo-systemowym” w Polsce w badanym okresie. Analizując jego treść należy się zastanowić nad zasadnością w sumie odtwórczych i nie wnoszących ważnych, nowych ustaleń dotyczących definiowania pojęcia bezpieczeństwa. Wystarczyło ograniczyć się do wskazania i uzasadnienia przyjętego paradygmatu badawczego. Bardzo interesujące są rozważania Doktoranta dotyczące polityki bezpieczeństwa, chociaż dość luźno związane z głównym tematem badań. Trafne było następnie przejścia do omówienia politycznych, ekonomicznych i społecznych aspektów transformacji ustrojowej w Polsce, a zwłaszcza omówienia jej negatywnych dla społeczeństwa i bezpieczeństwa państwa konsekwencji. Bardzo dobrze, że Autor odwołał się tu do roli wojska w okresie Polski Ludowej. Pisząc o oddziaływaniu w latach 80. działaczy opozycyjnych na żołnierzy warto było sięgnąć do pracy Wojciecha Polaka *Swetry, sutanny i mundury: próby oddziaływania „Solidarności” podziemnej, Kościoła Katolickiego i społeczeństwa na wojsko po wprowadzeniu stanu wojennego a także przejawy oporu wewnątrz struktur wojskowych w świetle raportów Wojskowej Służby Wewnętrznej i Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego (grudzień 1981-grudzień 1982)*, Toruń 2016. Pominięto też artykuły opublikowane w wartościowej źródłowo pracy zbiorowej pt. *Inteligentne formy internowania. Ćwiczenia i powołania do Ludowego Wojska jako forma represji po 13 grudnia 1918 r.*, red. Grzegorz Majchrzak, Warszawa 2016. Autor recenzowanej rozprawy nie zdążył wykorzystać wydanego w 2019 r. zbioru źródeł pt. *Normatywy Wojskowej Służby Wewnętrznej (1957-1990)*, wybór,

wstęp i opracowanie Bartosz Kapuściak, Katowice 2019. Natomiast warto było sięgnąć do wydawnictwa: *Instrukcje pracy operacyjnej kontrwywiadowczej Wojskowej Służby Wewnętrznej wraz z instrukcjami prowadzenia dokumentacji i ewidencji (1957-1990)*, oprac. Bartosz Kapuściak, Kraków 2010. Bardzo wartościowy badawczo jest podrozdział poświęcony WSW jako organowi bezpieczeństwa PRL. Trafnie Doktorant pominął tu doświadczenia Żandarmerii Wojskowej z okresu II RP, przyjmując, że więź z tym okresem powinna mieć wyłącznie charakter symboliczny oraz ograniczać się do etosu, trudno natomiast korzystać z doświadczeń żandarmerii funkcjonującej w zupełnie innych warunkach ustrojowych i organizacyjnych. W pełni należy podzielić pogląd Autora, że rozważania na badany temat należał rozpocząć od powstania Wojskowej Służby Wewnętrznej (WSW). Doktorant trafnie, z dużym profesjonalizmem zwraca uwagę na rolę uprawnienia WSW do wykonywania czynności operacyjnych i rosnący zakres kompetencji procesowych. Wskazuje zakres kompetencji podmiotowych i przedmiotowych WSW. Pan Fijałka, w odróżnieniu od wielu innych autorów tego typu prac nie ogranicza się do opisu struktury organizacyjnej WSW, ale wskazuje na jej funkcjonalne znaczenie. Dostrzega istnienie tzw. kultury organizacyjnej. Pisze np. o nieformalnej hierarchii poszczególnych pionów WSW. Nie idealizuje tej służby, ale nie jest też jej bezmyślnym krytykiem. Doktorant na podstawie analizy zgromadzonych materiałów dochodzi do wniosku, że WSW nie była „państwem w państwie” ale służbą realizującą powierzone jej zadania. Szkoda, że Doktorant nie odwołał się tu do materiałów archiwalnych IPN i archiwów wojskowych, zwłaszcza gdy pisze o udziale WSW w zabezpieczeniu pielgrzymek papieskich oraz innych dużych operacji wymagających zaangażowania wszystkich sił i środków będących w dyspozycji cywilnych i wojskowych władz państwowych.

Bezценne badawczo są informacje uzyskane w drodze wywiadu od osób, które zechciały się podzielić a badaczem informacjami niedostępnymi z innych źródeł. W czasie przygotowywania pracy do druku należy usunąć występujące sporadycznie, ale brzmiąco archaicznie pojęcie „państwa imperialistyczne” (s. 60). Pisząc o autorze skryptu nt. szpiegostwa Autor prawdopodobnie miał na myśli Stanisława Hoca, autora m.in. książki pt. *Zagadnienie odpowiedzialności karnej za szpiegostwo*, Warszawa 1985, a nie „Choca” (s. 62). Przy okazji należy z satysfakcją odnotować, że bardzo rzadko, wręcz wyjątkowo trafiają się drobne literówki, które tu odnotowuję tylko z recenzenckiego obowiązku, ale nie mają one najmniejszego wpływu na ogólna ocenę pracy, ponieważ zdarzają się każdemu także piszącemu te słowa. np. na stronie 68 „powinno być „zabór”, a nie „zabów”. Ostatni w tym rozdziale podpunkt

Doktorant poświęcił polskim strategiom bezpieczeństwa. Problem ten jest luźno związany z głównym tematem pracy.

Rozdział drugi poświęcony jest roli Żandarmerii Wojskowej w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego współczesnej Polski. Można się zastanowić, czy w podpunkcie pierwszym należało tak szeroko omawiać koncepcje polityczne na temat roli wojska i strategii obronności poszczególnych partii politycznych i wyniki sondazy opinii publicznej. To ważny problem, ale odciąga uwagę od głównego problemu badawczego jakim jest Żandarmerii Wojskowa. Pisząc o zmianie polityki w sprawie liczebności wojska należało wskazać na znaczenie tego zagadnienia dla obłożenia obowiązkami żandarmerii. Doktorant o tym pisze dalej, ale warto było tu podać konkretne dane. Dopiero pod koniec podrozdziału Doktorant przechodzi do roli wojska w ochronie bezpieczeństwa wewnętrznego, a tym samym roli żandarmerii. Na podkreślenie zasługuje dokonana przez Doktoranta wnikliwa ocena zmian wprowadzonych w organizacji najwyższego dowództwa w 2014 roku.

Kolejny podrozdział poświęcony jest genezie i powstaniu Żandarmerii Wojskowej. Nieco zbyt eufemistycznie Pan M. Fijałka określa odpolitycznieniem formalne odpartyjnienie, ponieważ pojęcia te nie są synonimami. Odpartyjnienie oznacza wyprowadzenie struktur partyjnych z formacji i wprowadzenie zakazu żołnierzom przynależności do nich i prowadzenia działalności politycznej, a odpolitycznienie, to wyłączenie wojska także spod nacisków politycznych i ingerencji polityków, a jednocześnie oparcie polityki wyłącznie na jasnych kryteriach merytorycznych. Tym bardziej, że z dalszych wywodów jasno wynika, że nie udało się wyłączyć wojska z konfliktów politycznych. Autor trafnie zwrócił uwagę na generalnie, wyłącznie symboliczne odwołanie się do tradycji przedwojennej Żandarmerii podczas tworzenia tej formacji w 1990 roku. Wskazuje na odcięcie się od tradycji WSW, a dzięki przywołaniu słów wartościowych i kompetentnych rozmówców, udało mu się przekroczyć dotychczasowy stereotypowy obraz zarzutów stawianych wówczas tej formacji. Szkoda, że nie udało się Autorowi zbadać zmian organizacyjnych ŻW na podstawie rozkazów organizacyjnych, a jedynie na podstawie dokumentów osobistych i przywołanie tylko nielicznych zarządzeń. Z drugiej strony takie rozważania, zbyt skrupulatny recenzent mógłby potraktować jako zbędne poszerzanie pola badawczego. Szkoda, że tak kompetentny badacz nie wskazał natomiast na szeroką paletę konsekwencji dokonanych zmian organizacyjnych.

Biogramy komendantów głównych ŻW warto by uzupełnić o próbę opracowania ich portretu zbiorowego. Zadanie to w jakim zakresie wykonano w rozdziale czwartym. Warto by też dokonać analizy ustawowych treści zadań Żandarmerii Wojskowej. Na przykład przez

wskazanie na otwarty ich katalog, jego hierarchię i wykładnię semantyczną lub logiczną. Trafnie natomiast wskazał na inne ważne akty prawne zawierające zadania dla tej służby. Realizacja tego zadania nie przekracza możliwości warsztatowych Doktoranta, który w pokazał w rozdziale piątym, że bardzo dobrze potrafi analizować różne normy prawa.

Wartość pracy podnoszą liczne, ale trafnie dobrane materiały źródłowe. Bezcenne są przywołane w tekście fragmenty wywiadów zawierające informacje bardzo trudne do ustalenia za pośrednictwem innych źródeł. Doktorant pytał swoich respondentów o nieznane dotychczas z innych źródeł fakty i uzyskał ich opinie dotyczące różnych nieznanych dotychczas procesów, zdarzeń i zjawisk. Wbrew temu co pisze Doktorant (s. 137), w przepisach czynności operacyjno-rozpoznawcze ŻW nie ograniczają się do przestępczości kryminalnej. Szereg nowych ustaleń dokonał Pan M. Fijałka pisząc o współpracy ŻW z innymi służbami i instytucjami. Wskazał m.in. nowe możliwości wykorzystania ŻW do wsparcia Policji dzięki nowelizacji w 2005 r. ustawy o Policji. Wskazany w recenzowanej pracy zakres współpracy z wojskowymi służbami specjalnymi należy uzupełnić o realizację czynności procesowych, do których one nie mają uprawnień. Przygotowując rozprawę do druku warto wspomnieć, że Biuro Ochrony Rządu już nie istnieje, a Służba Celna funkcjonuje w strukturze Krajowej Administracji Skarbowej. Pominięcie tego w recenzowanej pracy nie jest oczywiście błędem.

Bardzo wartościowy jest również rozdział trzeci poświęcony współpracy międzynarodowej Żandarmerii Wojskowej. Autor wyodrębnia jej etapy. Według niego, pierwszy trwał od powstania ŻW do przyjęcia Polski do NATO. W części rozdziału poświęconej temu okresowi Autor omawia misje, a których uczestniczyli żołnierze ŻW. Analizuje różne aspekty aktywności ŻW w czasie misji zagranicznych. Wskazuje na ich specyfikę i uwarunkowania polityczne. I ten rozdział ma typowo politologiczny charakter. Doktorant uwzględnił rolę ŻW w Europejskich Siłach Żandarmerii i w Centrum Ekspertkim Policji Wojskowych NATO w Bydgoszczy. Autor bardzo dobrze opisał różnice między żandarmerią wojskową i policją wojskową, a na przykładach konkretnych państw pokazał ich specyfikę, trafnie dobierając przewidziane do omówienia formacje. Przy okazji omawia rozwój i organizację formacji słabo znanych polskiemu czytelnikowi, opierając się tak wartościowych opracowaniach, jak A. Bauera o francuskich formacjach policyjnych. Przygotowując pracę doktorską do druku warto by może sięgnąć do oficjalnych stron internetowych omawianych zagranicznych formacji.

Bardzo wartościowy jest rozdział czwarty, poświęcony analizie wyników badań sondażowych i informacji uzyskanych w wyniku wywiadów. Doktorant posłużył się techniką ankiety indywidualnej oraz wywiadu eksperckiego i kwestionariuszowego. Badaniami objął

żołnierzy ŻW i innych służb mundurowych. Na podkreślenie zasługuj trafny dobór pytań. Dotyczą one głównie opinii badanych osób, ale zawierają także nieznaną dotychczas informację. Pytania dotyczą tak ważnych kwestii jak zakres uprawnień Żandarmerii Wojskowej, ocena jakości realizowanych przez nią zadań, spraw organizacyjnych, współdziałania z innymi formacjami i szeregu innych. Na podstawie prowadzonych badań, Autor poszerza wiedzę o roli ŻW w polityce i systemie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa. Bardzo interesujące są konstatacje dotyczące zainteresowania polityków działalnością ŻW. Autor naświetla ten problem na przykładzie różnych przewidzianych prawem form aktywności polityków. Rozwija w tym rozdziale wątki podjęte wcześniej, np. dotyczące polityki kadrowej, obsady stanowisk komendantów głównych ŻW. Udało mu się uchwycić rozbieżność poglądów na niektóre kwestie np. w zakresie budowania struktur organizacyjnych. Bardzo interesujące są ustalenia dotyczące poszerzenia uprawnień żołnierzy ŻW w stosunku do ludności cywilnej. Symptomatyczne są ustalenia dotyczące różnic w poglądach na różne kwestie wysokich oficerów, podejmujących wcześniej różne decyzje, także o charakterze politycznym, a ich podwładnymi niższych stopni nie mających takiego doświadczenia. Pan Fijałka zainteresował się nawet tak szczegółowymi kwestiami, jak stosowanie przez ŻW procedury „Niebieskiej Karty”, prawo do karania mandatami karnymi. Przeprowadzone przez Doktoranta badania wskazują na duże oczekiwania szkoleniowe i ambicje zawodowe żołnierzy ŻW. Większość respondentów negatywnie ocenia procedury kancelaryjne, uważając je za zbyt biurokratyczne. Doktorant wskazuje na panujące w tym środowisku przekonanie, że w ŻW jest zbyt mało etatów. Z badań tych wylania się też świadomość potrzeby stabilności wszystkich aktywów, w tym wyartykułowanych wprost kadrowych i organizacyjnych. O pozostałe, niejawnie w badaniach tych nie można było pytać. Ciekawe są ustalenia dotyczące opinii żołnierzy ŻW o potęgę Polski. Ważne dla politologicznego ujęcia problemu badawczego są ustalenia dotyczące aktywności sejmowej Komisji Obrony Narodowej, Najwyższej Izby Kontroli i Rzecznika Praw Obywatelskich.

Ostatni rozdział Doktorant poświęcił analizie prognozie wykorzystania ŻW. Uwzględnienie tego aspektu świadczy o dużej dojrzałości intelektualnej badacza, ponieważ zdecydowana większość autorów contentuje się opisywaniem stanów nieodwracalnie minionych, nie mając świadomości, że celem badań powinno być kompetentne kreowanie przyszłości. Pan Fijałka ma przy tym świadomość istniejących ograniczeń w projektowaniu strategii i planów działań. Trafnie wskazuje na potencjalne zagrożenia związane np. z migracją, ale szkoda że ich nie rozwija, chociaż jego powściągliwość w tym zakresie jest do wytłumacze-

nia. Duży nacisk kładzie na doskonalenie współdziałania ŻW z innymi formacjami mundurowymi, zwłaszcza o charakterze policyjnym i ze służbami specjalnymi. W związku z tym formułuje konkretne zadania dla wszystkich polityków, a zwłaszcza sprawujących w kraju władzę. Rozważa wpływ różnych wariantów układów sił politycznych na stan bezpieczeństwa, a dodajmy, że kłopoty z realizacją procesów decyzyjnych mogą powstać także w razie konfliktów w jednym obozie władzy. Przy pomocy metody modelowej opracował bardzo interesujący algorytm przeznaczony do budowania własnych struktur organizacyjnych. Przygotowując pracę do druku warto by sięgnąć także do metody delfickiej. Trafnie wskazał konieczne zmiany w przepisach prawa. Warto by pomyśleć o wprowadzeniu normatywów do prac nad budową struktur organizacyjnych ŻW, w tym ustaleń Systemu Wykorzystania Doświadczeń.

Opracowanie uzupełniają trafnie dobrane zdjęcia i tabele. Bardzo dobrze, że Doktorant wykazał osoby, które odmówiły mu udzielenia informacji. W świetle recenzowanej pracy, zaskakuje, że przepisy zezwalają na wybrakowanie dokumentów obrazujących przestępczość w Siłach Zbrojnych RP do 2007 r. Tym cenniejsze są załączone do pracy, niepublikowane źródła.

Podsumowując należy stwierdzić, że Doktorant posiada wymagane od badacza kompetencje, tak w zakresie formułowaniu problemów, przeprowadzania kwerendy źródłowej i analizy stanu badań. Potrafi trafnie zastosować metody badawcze, analizować zgromadzony materiał i formułować opinie i wnioski. Przedłożoną do recenzji pracę uznaję za kompletną. Kolejność rozdziałów jest prawidłowa i wnioski logicznie uzasadnione. Recenzowana rozprawa doktorska zawiera nowe istotne ustalenia badawcze.

Wniosek końcowy

Dysertacja mgr. inż. Macieja Fijałka pt. *Żandarmeria Wojskowa w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego Polski w latach 1989-2014*, **spełnia warunki** stawiane rozprawom doktorskim określone w art. 13 ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym z dnia 14 marca 2003 r. (Dz.U. nr 65, poz. 595). **Wnoszę o dopuszczenie Pana mgr inż. Macieja Fijałka do dalszego etapu przewodu doktorskiego.**

Bolesław Sprengel